

"ירח טבת מאד לקיתי בו"

י. א. לנדוי

המודיע, י' בטבת תשנ"ז

המאורעות הקשורים בירח טבת מפורטים במגילת תעניות, המובאת ע"י בעל "הלכות גדולות", והם אירעו בשלושה ימים הסמוכים זה לזה, "בשמונה בטבת - נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך, ובא חושך לעולם שלושה ימים מתשעה בו - לא כתבו רבותינו על מה הוא, ובו ביום מת עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה; בעשרה בו - סמך מלך בבל על ירושלים להחריבה". בטור [סי' תק"פ] הובאו הדברים בקיצור, ואילו ב"אורחות חיים" (כג' בט' בו לא כתבו רבותינו על מה ונסתר הסוד, והט"ז מקשה "תימה גדולה הא איתא בסליחות לעשרה בטבת דבט' בו מת עזרא הסופר, וצ"ע רב", וכ"כ ה"מגן אברהם".

ראוי לציין כי היו שסברו שעזרא מת בעשרה בטבת ולא בט', וכך מובא ב"שלשלת הקבלה", ומה שקדמו להתענות בט' בטבת, מכיון שבעשרה כבר מתענים בשביל סמך מלך בבל על ירושלים, וכדי שיהא ניכר שמתענים בשביל עזרא כדין תעניות שנדחו לאחר השבת, מתענין בט' אם כי שם מאחרין וכאן מקדימין, (בית דוד)

מאורעות תשעה בטבת

על מאורעות ט' בטבת מספר גם הראב"ד הראשון ב"ספר הקבלה": "ר' שמואל הנגיד היה קרוב למלכות באדום וכל דברי המלכות על פיו, ועשה טובות גדולות לישראל בספרד ובארץ מערב ובאפריקה ובמצרים וכו', וכל מי שהיה רוצה להיות תורתו אומנותו בספרד ובארצות הנ"ל היה מוציא עליהם ממונו, ועוד היה מספק שמן זית לבתי כנסיות שבירושלים ומת בשיבה טובה. ועמד על כנו ר' יהוסף הלוי בנו הנגיד, ומכל מדות הטובות שהיו באביו לא חסר לו, אלא שלא היה ענוותן כאביו מפני שגדל בעושר ולא נשא עול בנעוריו וגבה לבו עד להשחית, ויקנאו בו סרני פלישתים עד שנהרג ביום שבת ט' בטבת שנת ד' תתכ"ז, הוא והקהל גראנטה, וכל הבאים מארצות רחוקות לראות תורתו וגדולתו. ואבלו הלך בכל מדינה ומדינה עיר ועיר, ועוד מימי רבותינו הקדמונים שכתבו מגילת תענית גזרו התענית בט' בטבת ולא ידעו על מה הוא, מכאן ידענו שכיוונו ברוח הקודש ליום זה".

בעל "ברוך טעם" מביא בהגהותיו לשו"ע "מצאתי בכתב יד שב-ט' בטבת נפטר שמעון הקלפוס, שהושיע את ישראל בצרה גדולה בזמן הפרוצים, ונקבע יום מיתתו תענית עולם בירושלים" אך לא ידוע מיהו שמעון הקלפוס. במגילת תענית (דפוס ווילנא) כתב המפרש, ובתשעה בטבת נולד אותו האיש, ומביא חשבון לדבריו, וכתב ומזה תבין למה לא כתבו רבותינו ז"ל מה אירע בו מפני שיראו לכתוב שגזרו תענית על זה היום. תעניות אלו הימים הסמוכים לעשרה בטבת לא נקבעו לחובה לכלל הציבור, ואין מתענים בהם אלא יחידים בלבד כתענית צדיקים, רק עשרה בטבת בלבד נמנית בין ד' הצומות שחייבים להתענות בהם..

פורענות בחורבן בית ראשון

"ויהי בשנת התשיעית למלכו בחודש העשירי בעשור לחודש בא נבוכדנצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלים, ותבוא העיר במצור עד עשתי עשר השנה למלך צדקיהו" [מלכים ב כ"ה], ראשית הפורענות בחורבן בית ראשון היה איפוא בעשרה בטבת כשהחל המצור על עיר הקודש והמקדש.

במסכת "ראש השנה" [י"ח ב] שנינו: צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים שנאמר [יחזקאל כד] ויהי דבר ה' אלי וגו' כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים, ואמאי קרי ליה עשירי -עשירי לחדשים, והלא היה ראוי זה לכתוב ראשון, ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתיקון. רבי שמעון תנא דברייתא זו, מביא את הדברים בשם רבי עקיבא, ומוסיף: "ואני איני אומר כן אלא צום העשירי - זה חמשה בטבת, שבו באה שמועה לגולה שהוכתה העיר, שנאמר [יחזקאל לג] ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש לגלותנו בא אלי הפליט מירושלים לאמר הוכתה העיר, ועשו יום שמועה כיום שריפה, ונראין דברי מדבריו, שאני אומר על ראשון

ראשון ועל אחרון אחרון, והוא אמר על ראשון אחרון ועל אחרון ראשון. אלא הוא מונה לסדר החודשים. ואני לסדר הפורעניות".

יצויין שבימי בית שני לא נהגו להתענות בעשרה בטבת, כך שנינו במשנה (ר"ה ס"א מ"ג) "על ששה חדשים השלוחין יוצאין, על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית, על אלול מפני ר"ה, ועל תשרי מפני תקנת המועדות, על כסלו מפני חנוכה, ועל אדר מפני הפורים וכו' אף על אייר מפני פסח קטן". ולשאלה בגמרא מדוע אין יוצאין בחודשי תמוז וטבת מפני התעניות שבהם מובאים דברי רב חנא בר ביונא עה"פ בזכריה "צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודא לששון ולשמחה" קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה, בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה אין שלום צום, אמר ר"פ הכי קאמר בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה יש גזרת המלכות - צום, אין גזרת המלכות ואין שלום רצו - מתענין, רצו - אין מתענין. אי הכי תשעה באב נמי, שאני ט"ב הואיל והוכפלו בו צרות.

תענית י' טבת בבית שני

על יסוד הגמרא מביא הרמב"ם בפירושו למשניות, "ובבית שני לא היו מתענין בי' בטבת ובי"ז בתמוז, דנראה כמי שנתן בידם את הבחירה, מי שהיה רוצה מתענה ומי שלא היה רוצה לא היה מתענה, ומפני זה לא היו יוצאים על טבת ותמוז, ואע"פ שהיה בידם הרשות שלא להתענות בט' באב היו מתענין בו מפני תכיפת מיני האבל שאירעו בו", דברי הרמב"ם ופירושם נידונו כבר ע"י האחרונים.

בתקופת הגאונים אף פסקו כך הלכה למעשה, ב"שבלי הלקט" (ס' רע"ח) הובא "כתב מר רב כהן צדק זצ"ל מי שרוצה להתענות יתענה ומי שאינו רוצה להתענות אל יתענה חוץ מט' באב הואיל והוכפלו צרות לישראל, והביא ראיה מפ"ק דר"ה דברי רב פפא רצו מתענין רצו אין מתענין זה מן ההלכה, אבל השתא במקומותינו קבעינהו צבורא עלייהון כמנהגן לא גריעי דרכייהו מדרכי צבורא, ואסור לפרוש מן הציבור.

אף רבינו חננאל מביא "אין גזירה ואין שלום כגון עתה בזמן הזה רצו מתענין רצו אין מתענין", וכן מובא בספר "האשכול" מכאן דתשעה באב בלבד חובה האידנא, ואחרים אם רצו מתענין, וכן הרשב"א המציין "מסתברא אע"פ שהורגלו להתענות, לא רצו עכשיו להתענות אין מתענין".

אך הרמב"ן פוסק בספרו "תורת האדם": "ועכשיו כבר רצו ונהגו להתענות, וקבלו עליהם, לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרן וכל שכן בדורות הללו, שבעוונותינו שרבו צרות בישראל ואין שלום, הלכך חיבין הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים."

וכה הם דברי הרמב"ם נפ"ה מה' תעניות] "יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, ואלו הן וכו' עשירי בטבת שבו סמך מלך בבל נבוכרנצר הרשע על ירושלים והביא במצור הבמצוק, וארבעה ימי הצומות הללו הרי הן מפורשים בקבלה צום הרביעי וצום החמישי וגו' ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות".

חומרה יתירה בצום י' טבת

מעמד מיוחד נקבע בראשונים לצום עשרה בטבת, אשר בו חומרה יתירה על שאר התעניות, כפי שמציין רבי דוד אבודרהם שבשאר התעניות אינן חלין לעולם ביום ששי. ואם חלו בשבת הם נדחים ליום ראשון שלאחריהם, ואילו עשרה בטבת חל לפעמים ביום ששי ומתענין בו ביום, ואפילו אם היה חל בשבת לא היו יכולים לדחות ליום אחד מפני שנאמר בו "בעצם היום הזה".

ובטעם הדבר שחומרת תענית זה יתר על שאר תעניות אפילו ט' באב, מובא ב"יערות דבש" לרבי יהונתן אייבשיץ: "כי לעולם לאחר חצי היום השמש למערב נוטה ונטו צללי ערב, כבר החל ענין יום הבא, ולכן בחורבן ביהמ"ק בעוה"ר עיקר היה בי', אבל בט' נטו צללי ערב החל הצרה והשממה וכן תמיד, א"כ בט' בטבת לאחר חצות כבר נטו צללי ערב, מ"י בטבת יום צרה ומבוכה, יום הרע אויב בקודש לצור על עיר ויום ההוא קשה לישראל למאור יותר מיום חורבן הבית, כי ט' באב אינו דוחה שבת, ואילו י' טבת וכו' ומזה מופת כי צרה גדולה היתה, וכל התחלות

קשות, וכיון שכבר הותרה הרצועה מלמעלה לצור על עיר, כבר אח"כ היתה הדרך כבושה לפני אויבי עמו לעשות כאשר זממו".

וביותר מבואר ב"בני יששכר" "דהנה אמר ר' יוחנן על צום החמישי (ט' באב) אלמלא הייתי באותו הדור קבעתיו בעשרה שרובו של היכל נשרף. ומקשו ורבנן (למה קבעוהו בעשירי) אלא אתחלתא דפורענותא עדיפא. ונראה דחכמי הדור למדוהו מדברי הנביא שאמר בנבואה חומרת צום העשירי שראוי לדחות את השבת יותר משארי הצומות, אשר בהם חרבה בית מקדשנו, אבל הוא זה היום אתחלתא דפורענותא, שבו ביום סמך מלך בבל וצר על עיה"ק." וכה הם דברי ה"חתם סופר": "כי הטומאה עיקרה בתחילה ומתגברת והולכת עד ככלותה, היא כלה והולך כעשן כלה, וההיפך בקדושה, המתחיל במצוה ואינה גומרה וכו' כי אין המצוה נקראת אלא על מי שגומרה, נמצא שעשרה בטבת התחלת סמיכת בבל על ירושלים שהוא תוקף הטומאה, מקביל עם קדושת שבת-תוקף וגמר הקדושה, וראוי שידחה שבת".

כאמור נפסק להלכה דעכשיו כבר רצו וקבלו עליהן כלל ישראל מדור דור, והכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר, עם זאת הוסיפו האחרונים דבשעה שרצו וקבלו עליהם לצום לא קיבלו עליהם שיהיו בחומר תענית ציבור בט' באב, לפי שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה, ובעל נפש יחמיר בכולן כמו בט' באב.